

עלילת כרת מאוגרית בראי ספרות החכמה*

אליעזר (אָד) גרינשטיין

לזכרו של פרופ' חיים יונה גרינפלד

שניים מבין שלושת האפוסים שנתגלו בראס שמרה, היא אוגרית העתיקה, מספרים על מלך שלא היה לו בן יורש אך במהלך העלילה זכה לו. אחד המלכים הללו, דַנְאֵל (Dana'ilu) שמו, היה מפורסם גם בתקופה המקראית המאוחרת לו במאות שנים כאחד החכמים הגדולים של ימי קדם, כפי שמעיד משא יחזקאל נגד מלך צור: 'הנה חכם אתה מדנאל [קרי: מדניאל], כל שתום לא עממוך; בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל...; ברב חכמתך ברַכְלַתְך הרבית חילך...' (יחזקאל כח, ג-ה).¹ לעומת דנאל, שקנה לעצמו שם בין החכמים, המלך התופס מקום מרכזי באפוס האוגריתי השני שהוזכר, הוא כרת (Kirta), אין לו זכר ביניהם. אף-על-פי-כן, ניתן לגלות בסיפור המסופר עליו קווים המאפיינים את החכמה בספרות המזרח התיכון הקדום. בטרם נידרש ליסודות החכמה שבעלילת כרת, נסכם בקצרה את הסיפור.²

* יסודו של מאמר זה בהרצאה בסמינר המחלקתי של החוג למקרא באוניברסיטת תל-אביב, ביום ח' בסיוון תשנ"ו, 26 במאי 1996. תודותיי לחברי החוג שהחכימו אותי בהערותיהם ובשאלותיהם.

1 דרסלר מפקפק בזיהויו של דנאל זה עם המלך דנאל ביצירה האוגריתית; ראה: H. P. H. Dressler, 'The Identification of the Ugaritic Dnail with the Daniel of Ezekiel,' *Vetus Testamentum*, XXIX (1979), pp. 152-161. J. Day, 'The Testamentum, XXIX (1979), pp. 152-161. Daniel of Ugarit and Ezekiel and the Hero of the Book of Daniel,' *Vetus Testamentum*, XXX (1980), pp. 174-184.

2 דיוננו מבוסס על תעתיק חדש, עיון חדש, ותרגום חדש של הטקסט שנעשו בידי המחבר. התעתיק והתרגום הנוכחים התפרסמו בתוך: E. L. Greenstein, 'Kirta,' in: *Ugaritic Narrative Poetry*, S. B. Parker (ed.), Atlanta 1997, pp. 9-48. לתעתיק הטקסט ולתרגומו לעברית, ראה: ד' אמיר, אלים וגיבורים — עלילות כנעניות שנמצאו באוגרית, קיבוץ דן 1987, עמ' 75-96.

כרת, אב שכול ואלמן, שֶׁכַּן מתו עליו כל בניו, ואשתו אף היא הלכה לעולמה. מחמת אבדנו הכבד, שוכב המלך על מיטתו ובוכה עד אשר נרדם. אבי־האלים, אָל, יורד אליו בחלום ומברר את מקור צרתו. הוא מציע לו להקריב קרבן לבעל, אל הסערה והמלחמה, וגם לו לאל לזבוח זבח. לאחר מכן, על כרת לגייס צבא עצום הכולל את כל אנשי עירו — לרבות נשים ונכים — ולנהוג אותם מהלך שבעה ימים לעבר העיר אָדָם ובה הוא עתיד למצוא נסיכה הראויה להיות לו לאישה והאמורה ללדת לו בנים.

כרת מתעורר ומגלה מיד שחלם חלום שבו גילה לו אבי־האלים אָל את הצעדים הדרושים להקים לעצמו משפחה חדשה. כרת מבצע את הדברים בדיוק כפי שהורה לו אל. ועל־פי ההוראות שקיבל, שם כרת מצור על העיר אָדָם לשישה ימים תמימים בלי שפגע בעיר, בדומה למעשהו של יהושע בן־נון שהקיף את יריחו שישה ימים.³ ביום השביעי מתעורר מלך אָדָם, הוא פָּבֶל (Pabuli)⁴ ומציע לכרת מתנות שלום — 'שלמים' בלשון אוגרית — ובלבד שישוב אחר ויניח את אָדָם. אולם, כרת דורש תמורת נסיגתו את בת המלך, הנסיכה הטובה והיפה חֲרַיִ (Huraya). בלית בְּרָהּ נפרדים אנשי אָדָם מן הנסיכה, והיא הולכת אחר כרת לביתו.

עם שובו, באה לביתו של כרת קבוצה גדולה של אלים — המזכירה את ביקורם של שלושת ה'אנשים' (שהם, כפי שמתברר בהמשך הסיפור, ה' בכבודו ובעצמו ושניים ממלאכיו) אצל אברהם ושרה בספר בראשית, פרק יח⁵ — לברך את נישואי המלך והמלכה ולהבטיח להם בנים. האל בעל מזמין את אבי־האלים לברך, ובדבריו מבטיח אָל לזוג המלכותי שני בנים ושש בנות, והוא מציין את שמות כולם. ברכתו של אל יוצאת דופן ואף מעוררת תמיהה בכך שמצד אחד, הוא מציין שהבן הבכור, המכונה יַצְבוּ (Yaššibu), דהיינו, הבן שיציב את מצבת

3 להשוואה זו, ראה: G. del Olmo Lete, 'La conquista de Jerico y la leyenda ugaritica de Krt,' *Sefarad*, XXV (1965), pp. 3–15

4 שם חורי כשם כרת. השווה השם Pa-pu-li המתועד בכתבי אללח; D. J. Wiseman, *The paba*, *Alalakh Tablets*, London 1953, text 170, reverse: line 9, *paba*, דהיינו, 'הר', והסיומת li הרווחת בשמות; השווה: F. Gröndahl, *Die Personnamen der Kirta*, Rome 1967, pp. 240, 243–244. השם ידוע כשמו של מלך מיתני בראשית המאה החמש־עשרה; עיין: וייזמן, שם, עמ' 7.

5 השווה, למשל: F. M. Cross, *Canaanite Myth and Hebrew Epic*, Cambridge, Mass. 1973, pp. 178–182; C. Westermann, *The Promises to the Fathers*, Philadelphia 1980, pp. 165–186; השווה גם: 'י אבישור', סיפור ביקור המלאכים אצל אברהם ומקבילו בספרות אוגרית, בית מקרא, לב (תשמ"ז), עמ' 168–177.

אביו לאחר מותו,⁶ הוא יינק את חלב אלות הפריזון, עשתורת וענת⁷ — אות וסימן שעתידין למלוך תחת אביו; ואולם, מן הצד האחר, מבכר אָל את הבת הצעירה ביותר, היא ת'תמנת, דהיינו, 'שמינית', על-פני האחרים ומציב אותה במעמד הבכור, כאילו היא-היא העתידה לרשת את הממלכה. נחזור לעניין המסקרן הזה בהמשך הדברים.

מכל מקום, כל שמונת הילדים נולדו בתוך שבע שנים, והסיפור היה יכול להגיע בכך אל סיומו, אלמלא דבר אחד שעליו דילגתי עד כה. באמצע דרכו מעירו, המכונה חָבֵר, לעבר יעדו הרחוק אדם, סטה המלך כרת מהוראותיו של אל ונכנס לאחד המקדשים המוקדשים לאלה אשרה, רעייתו של אָל. ושם הוא נדר לאלה נדר, המזכיר לא מעט את נדרו של יעקב בבית אל (בראשית כח, כ-כב),⁸ שאם האלה תצליח את דרכו ותאפשר לו להכניס את כלתו הרצויה לתוך ביתו, הוא ייתן פי שניים משקלה בכסף ופי שלושה משקלה בזהב⁹ — או שמא הכוונה לפסל בדמותה של הכלה היפה ששני שלישים ממנו מצופים כסף והחלק השלישי מצופה זהב, בהקבלה לנדר דומה המוזכר בטקסט חיתי מן המאה השלוש-עשרה, רק מאה וחמישים שנה לאחר שנכתב האפוס באוגרית.¹⁰

- 6 השווה את הנאמר על בנו העתיד של דנאל בעלילת אקהת (26–28 i 1.17 KTU).
7 26–27 ii 1.15 KTU. בכל מהדורות הטקסט שנתפרסמו עד כה מצויה הגרסה 'אשרה' תחת 'עשתרת'; אבל בדיקת התצלומים החדשים והמשופרים של הטקסט, שנעשו בידי החברה West Semitic Research בראשות פרופ' ברוס צוקרמן, אינה משאירה שום ספק שהגרסה הנכונה היא 'turt ולא a[ʔ]rt; ראה מאמרי: 'New Readings in the Kirta Epic', *Israel Oriental Studies* 18 (1998), pp. 110–113. הטקסט האוגריתי מזכיר את הפסוק בישעיהו ס, טז ואולי אף שימש לו מודל ספרותי; ראה לאחרונה מאמרי: 'מורשת הספרות הכנענית בכתבי הסופרים העבריים', מכמנים, 10 (1996), עמ' 19–38.
8 השווה, למשל: S. B. Parker, 'The Vow in Ugaritic and Israelite Narrative Literature,' *Ugarit-Forschungen*, XI (1979), pp. 693–700.
9 השווה הברייחא שהובאה בפירושו של גינזברג: 'מעשה באימא של רימטיא שהיתה בתה חולה ואמרה: אם תעמוד בתי מחוליה, אתן משקלה בזהב; עמדה מחוליה, עלתה לירושלים, ושקלתה זהב' (תוספתא ערכין ג, א); H. L. Ginsberg, *The Legend of King Keret*, BASOR Supplementary Studies, II–III, New Haven 1946, p. 40.
10 השווה נדרה של פְּרִי־חַפֶּת, אשת המלך ח'תושייליש השלישי, שנדרה לאלה פסל בדמות בעלה תמורת הגנתה עליו; פסל זה יהיה בעיקר מכסף, אך ראשו, ידי, ורגליו יהיו מזהב; את הטקסט תרגם A. Goetze בתוך: *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*³, J. B. Pritchard (ed.), Princeton 1969, pp. 393–394, at p. 394a (top). השווה: T. W. Cartledge, *Vows in the Hebrew Bible and the Ancient Near East*, Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series, CXLVII, Sheffield 1992, p. 111; והשווה גם: S. B. Parker, 'The Ancient Near Eastern Background of the Old Testament,' in: *The New Interpreter's Bible*, Nashville 1994, vol. I, p. 239.

נדר זה הוא נקודת המפנה בעלילה. כיוון שבמשך שבע שנים לא שילם המלך כרת את נדרו, ומכיוון שאשרה לא שכחה את דבר הנדר, היא ניגעה את המלך הסובל מן המחלה השכיחה — שכחה — במחלה אנושה ממש שגרמה לבצורת בארץ ולדאגה בממלכה: היוכל המלך למלוך או שמא יש להמליך את בנו הבכור של כרת, יצב, תחתיו?¹¹ מצבו הקשה של המלך גרם לדאגה שונה בקרב ביתו; בנו הצעיר של המלך, הוא אֶלְחָא (Ilḥa'u), ואחותו הבת הצעירה ת'מתנת, מגלים חיבה יתרה לאביהם ותמהים על כך שהמלך, שהוא בעיניהם ואולי אף בעיני העם אל, נוטה למות.

ישועתו של המלך באה, גם הפעם, מאת אבי־האלים, אל. הוא יוצר מחומר מעין גולם ממין נקבה, שדה, שתסיר מן המלך את המחלה באמצעות קסמים (כבר עמדו החוקרים על הקרבה שבין יצירה זו לבין יצירות מן הסוג הזה מן המזרח הקדום, לרבות מעשה הבריאה שבבראשית פרק ב¹²). כרת מבריא וחוזר למושבו על כס המלוכה. אבל בנו הגדול של המלך, יצב, למרבה הפליאה ולרוע מזלו, מתכחש, כנראה, להבראתו של המלך ובוחר בעת הזאת דווקא לגשת אל אביו, להאשימו ברשלנות, ולדרוש ממנו להפקיד את המלוכה בידי (ההקבלות למרידתו של אדוניהו בן דויד, כמסופר בספר מלכים, צוינו במחקר¹³). כרת מגיב קשות ליהירותו של בנו ומקלל אותו קללה נמרצת. בזה מסתיים הטקסט ששרד. חלוקות הדעות לגבי השאלה, האם המשיך הסיפור לספר על עלייתו של הבן הצעיר או אפילו על עלייתו של בתו הצעירה שקיבלה את ברכת הבכורה מאבי־האלים;¹⁴ או שמא הסתיים בשלב הזה, שבו הוחזר הסדר הכללי עם שיבתו של המלך לתפקידו ובהשפלתו של התבען המתקומם?¹⁵

עלילת כרת היא סיפור מורכב למדי, ואין למעט בחשיבותו של מעמדה הלא־יציב של המלוכה, שהוא אחד הנושאים הבולטים שהעלילה עוסקת בהם.¹⁶ אבל, מזווית ראייה אחרת, אין לוותר על הפן האנושי של סיפורנו, סיפור המעורר

KTU 1.15 v 18–22 11

B. Margalit, 'Excursus: The Creation of Š'tqt (CTA/KTU 16:V:23–30),' 12
Ugarit-Forschungen, XIII (1981), pp. 142–144

S. Rummel, 'Narrative Structures in the Ugaritic Texts,' 13
in: *Ras Shamra Parallels Volume III*, S. Rummel (ed.), Rome 1981, pp. 295–321

S. B. Parker, *The Pre-Biblical Narrative Tradition*, Atlanta 14
לדעה כזו, השווה, למשל: *למשל*: 1989, pp. 203–205

A. L. Merrill, 'The House of Keret — A Study of the Keret Legend,' 15
Svensk Exegetisk Arsbok, XXXIII (1968), pp. 5–17

G. N. Knoppers, 'Dissonance and Disaster in the Legend of Kirta,' 16
Journal of the American Oriental Society, CXIV (1994), pp. 572–582

בנו רחמים בכל שלב ושלב כיוון שהסיפור מתחיל בבכייה ובטרם יכשו הדמעות חוזרת ונשנית בכייה מסוג כלשהו בתמונה אחר תמונה לאורך כל העלילה. מי שמעוניין במוסד המלוכה ויחסיקה לאלים, לבני אנוש, ולטבע, מן הראוי שיתבונן במה שקורה לגיבורנו כרת בתור מלך.¹⁷ אבל, מי שמעוניין בעליות וביריות הנפשיות של גיבורנו, יתבונן במלך כרת בתור בן אדם שאיבד את משפחתו במקרה אחד ושהגיע לסף המוות מחמת מחלה במקרה אחר, ושהתאושש בשני המקרים בעזרת האלים ובתמיכת חבריו וקרוביו.¹⁸

נוכל להעמיק יותר בפן האנושי של האפוס אם ננקוט את נקודת המבט של ספרות החכמה, אותה סוגה ספרותית העוסקת בבעיות האדם ולעתים גם בפתרון. אין כוונתי להציע שניתן לראות באפוס האוגריתי סיפור דידאקטי מובהק המגלם בתוכו את המסרים האופייניים לאסכולת החכמה של המזרח הקדום, כפי שהציע גרהארד פון רד לגבי סיפור יוסף ואחיו¹⁹ ושמהו טלמון לגבי מגילת אסתר.²⁰ מדובר בשיטה כגון זו של רוג'ר וייבריי, שזיהה יסודות חכמה בתוך הסיפור המורכב על ירושת מלכותו של דויד שעה שהבחין במגמה הפוליטית השולטת בו.²¹ כן הצביע וייבריי על הדרכים שבהן מדגימות הדמויות בסיפור — לטוב ולרע — את עיקר העצות המוצעות בספרות החכמה בכלל ובספר משלי בפרט.

עלילת כרת אינה דומה במבט ראשון ליצירה מסוגת החכמה. אין בה לא

17 השווה, למשל: ד' אמיר, 'דמות המלך באפסי אוגרית והמקרא', עבודת גמר לקראת התואר מוסמך האוניברסיטה העברית בירושלים, תשל"ה; T. Kleven, 'Kingship in Ugarit ; תשל"ה', in: *Ascribe to the Lord — Biblical and Other Studies in Memory of Peter C. Craigie, Journal for the Study of the Old Testament Supplement, LXVII, Sheffield 1988, pp. 29–53*

18 השווה, למשל: S. E. Loewenstamm, 'On the Theology of the Keret Epic,' *From Babylon to Canaan — Studies in the Bible and Its Oriental Background*, Jerusalem 1992, pp. 185–200

19 ראה: G. von Rad, 'The Joseph Narrative and Ancient Wisdom,' *The Problem of the Hexateuch and Other Essays* (trans. E. W. Trueman Dicken), Edinburgh 1966, pp. 292–300

20 ראה: S. Talmon, "'Wisdom" in the Scroll of Esther,' *Vetus Testamentum*, XIII (1963), pp. 419–455

21 ראה: R. N. Whybray, 'Wisdom in the Succession Narrative,' *The Succession Narrative*, London 1968, pp. 56–95

J. L. Crenshaw, 'Wisdom Influence upon "Historical" Literature,' in: *Urgent Advice and Probing Questions — Collected Writings on Old Testament Wisdom*, Macon, Georgia 1995, pp. 312–325

פתגמים ומשלים ולא הרהורי הגות כלשהם פרט לפאראדוקס אחד שהעלו בני כרת הטובים: כרת המלך, הנחשב כמעין אל, הייתכן שימות ככל האדם?²² חשיבה פאראדוקסאלית אכן מאפיינת את ספרות החכמה.²³ רוֹנֶת הפאראדוקס בספר קוהלת במקרא²⁴ וביצירה הבבלית המבדרת, 'דו־שיח בין ארון לעבדו',²⁵ והוא מצוי אפילו בספר משלי כבדוגמה הזאת:

אל תען כסיל כאֵולתו, פן תשנה לו גם אתה.
ענה כסיל כאֵולתו, פן יהיה חכם בעיניו (משלי כו, ד–ה).

אבל, אין בקיומו של פאראדוקס אחד בעלילת כרת כדי להגדירה כיצירה שיש בה זיקה משמעותית לחכמה.

אולי חתירתנו למצוא יסודות חכמה בעלילת כרת היא מוטעית מעיקרה. מה עניין חכמה אצל העיר אוגרית? למעשה, חוקרי החכמה המקראית נוהגים עד היום לעסוק בספרות החכמה של המצרים והמסופוטאמים ולוותר על קיומה של ספרות כזאת אצל הכנענים.²⁶ אין זה המקום לדון בהרחבה בעניין החכמה

22 KTU 1.16 ii 43–44

23 G. von Rad, *Old Testament Theology* (trans. D. G. M. Stalker), למשל: Edinburgh 1962, vol. I, p. 422; J. M. Thompson, *The Form and Function of Proverbs in Ancient Israel*, The Hague 1974, pp. 68–72 and passim

24 השווה בקצרה: J. L. Crenshaw, 'Qoheleth in Recent Research', בתוך הספר הנוכר בהערה 21 לעיל, עמ' 520–534. הפאראדוקס הופך לשיטה מרכזית במחקרו של מ' פוקס: M. V. Fox, *Qoheleth and His Contradictions*, Decatur, Georgia 1989. כבר ראו חז"ל שדברי קוהלת 'טותרין זה את זה' (בבלי שבת ל ע"ב).

25 לתרגומים האחרונים, ראה: ש' שפרה ויעקב קליין, בימים הרחוקים ההם — אנתולוגיה משירת המזרח הקדום, תל-אביב 1996, עמ' 576–580; B. R. Foster, *Before the Muses* — *An Anthology of Akkadian Literature*, Bethesda, Maryland 1993, vol. II, pp. 815–818. J. Bottéro, 'The Dialogue of Pessimism and Transcendence,' in: 251–267 *Mesopotamia* (trans. Z. Bahrani & M. van de Mierop), Chicago 1992, pp.

26 השווה, לדוגמה: R. E. Murphy, 'Wisdom in the OT', *Anchor Bible Dictionary*, Garden City, New York 1992, vol. VI, col. 928–930; J. Blenkinsopp, *Wisdom and Law in the Old Testament* (rev. ed.), New York 1995. הידרשות מועטת לשירת הצדיק הסובל מאוגרית מצויה אצל: J. Gray, 'The Book of Job in the Context of Near Eastern Literature,' *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, LXXXII (1970), pp. 251–269; ח' פינקלשטיין, 'ספר איוב וחכמת המזרח הקדמון', בית מקרא, יז (תשל"ב), עמ' 428–438. ההידרשות לחכמה שבכתבי אוגרית שאצל וולטון (J. H. Walton, 'Wisdom Literature,' *Ancient Israelite Literature in Its Cultural Context*, Grand Rapids, Michigan 1989, pp. 169–200) מצטמצמת לפריט ביבליוגרפי אחד בלבד.

המצוייה בצורות שונות בכתבי הכנענים מן האלף השני לפני הספירה.²⁷ אך מן הדין לציין, כי הסופרים בעיר אוגרית בתקופת הברונזה המאוחרת עסקו בספרות החכמה לא פחות מעמיתיהם במרכזי התרבות במסופוטאמיה ובמצרים.²⁸ עיסוק זה התבטא לא רק בלמידת יצירות חכמה שנתחברו בבית היוצר הכבלי, אלא גם בחיבורים מקומיים מן הסוג הזה. מבין מספר יצירות החכמה מאוגרית בלשון האכדית שפרסם נוגיירול בסוף שנות השישים,²⁹ שני החיבורים הגדולים הם פרי יצירתם של הסופרים שפעלו בסוריה העתיקה. הרי החיבור המוצג בתור הוראותיו של אב לבנו העומד לצאת לנסיעה ארוכה יש כדוגמתו הן בעיר הכירה של החיתים, ח'תושש, והן בעיר אָמַר שבמזרח סוריה,³⁰ ולא בשום מרכז במסופוטאמיה.³¹ ואילו החיבור הגדול השני, שירת הצדיק הסובל, חיבור המקביל ליצירה הבבלית הידועה 'אהללה לאדון החכמה' אך בשום מקום אינו זהה לו,³² מגלה את מוצאו המקומי במילים המיוחדות לשפה השמית המערבית הנקוטות בו, כפי שכבר הראה פון סודן.³³

הלכך, עקרונית, אין לפקפק בקיומו של יסוד החכמה באפוס האוגריתי. ולמעשה, ניתן לגלות בעלילת כרת מסרים האופייניים לספרות החכמה בכלל ואף מסרים משותפים לשרידי ספרות החכמה שנתגלו בראס שמרה בפרט. דמותו של כרת המלך שייכת במידה ניכרת לסוגת החכמה של הצדיק הסובל,

27 ראה, למשל: W. F. Albright, 'Some Canaanite-Phoenician Sources of Hebrew Wisdom,' in: *Wisdom in Israel and in the Ancient Near East* (M. Noth & D. Winton Thomas [eds.]), *Vetus Testamentum Supplements*, III, Leiden 1960, pp. 1–15 (ראה לעיל, הערה 23), עמ' 54–57.

28 ראה בעיקר: J. Khanjian, 'Wisdom in Ugarit and in the Ancient Near East with Particular Emphasis on Old Testament Wisdom Literature', Ph.D. diss., Claremont Graduate School, 1974; University Microfilms 74–14,883

J. Nougayrol, 'Choix de textes littéraires,' *Ugaritica*, V, Paris 1968, pp. 265 ff. 29

D. Arnaud, *Recherches au Pays d'Aštata — Emar VII/4*, Paris 1987, pp. 377–382 (text 778) 30

M. Dietrich, "'Eine Leben ohne Freude...": Studie über die Weisheitskomposition aus den Gelehrtenbibliotheken von Emar und Ugarit,' *Ugarit-Forschungen* XXIV (1992), pp. 9–29

ישנה קרבת-מה בין חיבור זה ליצירה המסופוטאמית, 'הוראותיו של שורופך', כפי שציין נוגיירול, אך אין שני הטקסטים זהים. השווה: נוגיירול (לעיל, הערה 29), עמ' 275–276, 283 וראה דברי ביקורת אצל: חנגיאן (לעיל, הערה 28), עמ' 150, הערה 1.

לתרגום עברי ראה: 'הופמן, שלמות פגומה — ספר איוב ורקעו, ירושלים 1995, עמ' 96–109; לתרגום המעודכן ביותר ראה: פוסטר (לעיל, הערה 25), כרך I, עמ' 308–325.

W. von Soden, 'Bemerkungen zu einigen literarischen Texten in akkadischer Sprache aus Ugarit,' *Ugarit-Forschungen*, I (1969), p. 191 33

דמות ידועה, כאמור, בחוג הסופרים באוגרית העתיקה. ראשיתה של העלילה מזכירה את ראשיתו של ספר איוב בכך שסדרה של פורענויות פוקדת את שני הגיבורים, כרת ואיוב, ובכך שאובדים להם כל בניהם. כמו כן, שניהם מצטיירים כצדיקים שסובלים על לא עוול בכפם,³⁴ ושניהם מקבלים מאת אלוהיהם בנים חדשים כביכול, חלף הבנים שאיבדו. אמת, אין עלילת כרת מבליטה את שאלת הצדיק ורע לו העומדת במרכז סיפורו של איוב. מבחינה זו, תופסת עלילת כרת את המקום האמצעי בין סיפורו של איוב ובין סיפורה של נעמי במגילת רות, סיפור על מי שאבדה לה כל משפחתה והיא סובלת ממרירות לב.³⁵ בסיפור העממי המשמש מסגרת לספר איוב, יושב הגיבור בתוך סבלו ואינו עושה כלום כדי לשנות את מצבו, ולבסוף הוא מקבל את שכרו בלי כל מאמץ משלו.³⁶ לעומת זאת, נעמי, שאינה מצטיירת כצדקנית דווקא, מקבלת את שכרה בסוף אך ורק הודות למאמציהם של רות ובעוז למענה. לשיטת המגילה, מוטלת על האדם אחריות לפעול למען שינוי המצב הקשה.³⁷ המלך כרת פועל, אך לא ביזמתו שלו כי אם על-פי הדרכתו המכוונת של אלוהיו, אל.³⁸

אם כן, כרת אינו הולם יפה כל-כך את דמותו של הצדיק הסובל. אין סבלו ממושך, ואין הוא מהרהר, כל עיקר, על אודות מה שגרם לו סבלו. אולם, עצם העובדה שהוא מציית לדברי אל ומקיים בדייקנות את כל מה שהורה לו, היא-היא ראשית החכמה (השווה: משלי א, ז). צייתנות כזו נחוצה במיוחד למלכים.

אחת מסגולותיו של המלך במזרח הקדום היא, שהמלך נהנה מחכמת האלים

34 D. J. O'Connor, 'The Keret Legend and the Prologue-Epilogue of Job,' *Irish* : השווה: *Theological Quarterly*, LV (1989), pp. 1-6. לאמיתו של דבר, צדקתו של איוב מפורשת וצדקת כרת אינה מפורשת. אבל, ניתן להסיק שכרת גם הוא מצטיין כצדיק משום שהוא מכונה 'עבד אל' כמו איוב (איוב א, ח; ב, ג) ומשום שמתברר מתוך דברי בנו יצב (Yaşşibu), המובאים לקראת סוף הטקסט, שהיה כרת נוהג בצדק ומשפט כלפי אנשים במצוקה כדרך כל המלכים הצדיקים; השווה: למשל: K.-H. Bernhardt, 'Ugaritic Texts : למשל: — Keret,' in: *Near Eastern Religious Texts Relating to the Old Testament* (W. Beyerlin [ed.]), Philadelphia 1978, pp. 224-225, note j

35 להשוואת שלושת הסיפורים האלה, ראה: פארקר (לעיל, הערה 14), עמ' 164-165; 197-195; 209-207.

36 השווה, למשל: מ' גרינברג, 'הרהורים על התיאולוגיה של איוב' — על המקרא ועל היהדות, תל-אביב 1984, עמ' 235-243.

37 השווה, למשל: R. M. Hals, *The Theology of the Book of Ruth*, Philadelphia 1969
38 לתלותו של המלך כרת באל, ראה: S. B. Parker, 'The Historical Composition of *Krt* and the Cult of El,' *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, LXXXIX (1977), pp. 161-175, esp. p. 174. (ועי' ליונשטם (לעיל, הערה 18).

עלילת כרת מאוגרית בראי ספרות החכמה

המוענקת לו בחסד עליון. השווה, לדוגמה, דברי הנביא ישעיהו על אודות המלך שייוולד לבית דויד:

ונחה עליו רוח ה', רוח חכמה ובינה,
רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ה' (ישעיהו יא, ב).

מענק זה מותנה אמנם בצפייה, שהמלך יקירו ויעשה בו שימוש תדיר. למעשה, מספר רב של חכמים שימשו את המלכים בתור יועצים וסופרים.³⁹ המלכים לא סמכו על חכמתם שלהם (שלמה המלך יוצא בכך מן הכלל, ונחזור אליו בהמשך). אבל, על-פי האידיאל, חייב המלך למלוך בעזרת החכמה שקנה מאת האלהים, כפי שאומרת החכמה עצמה בספר משלי:

כי מלכים ימלכו, ורוזנים יחקקו צדק;
כי שרים ישרו, ונדיבים כל שפטי צדק (משלי ח, טו–טז).⁴⁰

על-פי אידיאל זה, חולם המלך שלמה חלום בגבעון ובו מתגלה אליו ה'. ה' שואל את שלמה מהי בקשתו ותינתן לו, והמלך מבקש לא עושר ולא כבוד ולא ניצחון צבאי אלא 'לב שִׁמְעַ לְשִׁפְטֵ אֶת עַמִּי, לְהַבִּין בֵּין טוֹב לְרָע' (מלכים א' ג, ט). תשובתו של המלך שימחה את ה', והוא נתן לו כבקשתו: 'לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחרֶיך לא יקום כמוך' (שם שם, יב). התמונה הזאת דומה למדי לזו שאנחנו פוגשים בה בתחילת הסיפור על כרת, כשבחלומו שלו מתגלה אליו אל.⁴¹ גם שם נשאל המלך על-ידי אלוהיו, למה הוא בוכה, ומה הוא מבקש. אבל, כיוון שעניין העלילה אינו החכמה כי אם הירושה, דוחה המלך כרת את כל מיני העושר המוצעים לו ומבקש אך ורק בנים.

היה מוטב לכרת אילו ביקש נוסף על הבנים גם חכמה, כי סבלו השני — המחלה — נגרם לו משום שנשטש שתי עצות מפורסמות בספרות החכמה. העברה הבולטת יותר היא, הנדר שנדר לאלה אשרה והזניח או החמיץ את

39 על מקומם של החכמים והסופרים בחצרות המלכים במזרח הקדום, ראה לאחרונה: J. G. Gammie & L. G. Perdue (eds.), *The Sage in Israel and the Ancient Near East*, Winona Lake, Indiana 1990; והשווה גם: מ' ויינפלד, 'הסופרים-החכמים בתקופת המקרא', מכמנים, 10 (תשנ"ו), עמ' 7–17.

40 על הרעיון החכמתי הזה בספר דברים ובספרות הדויטרונומיסטית, ראה: M. Weinfeld, *Deuteronomy and the Deuteronomistic School*, Oxford 1972, pp. 244–247; 254–257

41 השווה: C. L. Seow, 'The Syro-Palestinian Context of Solomon's Dream,' *Harvard Theological Review*, LXXVII (1984), pp. 141–152. להשוואה להקשרים אחרים בספרות המזרח הקדום, ראה: ויינפלד (לעיל, הערה 40), עמ' 247–254.

קיומו, גם לאחר שהתקיימו כל ההבטחות שהובטחו לו. הטקסט מדגיש אירוניה זו על-ידי שהוא מסמיך את זיכרון הנדר שזוכרת האלה אשרה לציון מימושן של כל ההבטחות:

אֲזִי, כעבור שבע שנים,
בני כרת הם כפי שהודרו,
אף בנות חָרִי, כפי שהודרו.
וזוכרת אשרה נדרו,
האלה, שבנועתו] (KTU 1.15 iii 22–26)⁴²

חשיבותו של קיום הנדר היא דבר נפוץ למדי בספרות החכמה; לדוגמה, קוהלת ה, ג–ה:

כאשר תדור נדר לאלהים, אל תאחר לשלמו,
כי אין תפץ בכסילים, את אשר תדור שָׁלֵם.
טוב אשר לא תדור מִשְׁתָּדֹר ולא תשָׁלֵם.
אל תתן את פיך לחטיא את בשׁוֹךְ,
ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא.
למה יקצף האלהים על קוֹלְךָ וחַבֵּל את מעשה ידיך.

דברים דומים מצויים בספר משלי (כ, כה), בספר בן-סירא (יח, כב–כג), בספרי התורה (במדבר ל, ג; דברים כג, כב–כד)⁴³ ובספרות המזרח הקדום בכלל.⁴⁴ נחיצותו של קיום נדרים תופסת מקום חשוב גם בסיפור המקראי, כמו במעשה יפתח ובתו (שופטים יא⁴⁵) ובאפיזודה הקצרה על אבשלום, שהלך לחברון בתחבולה והעמיד פנים כאילו הוא צריך לשלם נדר שעה שהתכוון להפיץ את דבר היותו מולך שם (שמואל ב' טו, ז ואילך).⁴⁶ אותה

42 ההשלמה, [פלאה], דהיינו, 'שבועה', במקביל ל'נדר', שהציע גינזברג, מוצאת סימוכין בתצלומים החדשים, שבהם ה'ל' קריאה במקצת. השווה: גינזברג (לעיל, הערה 9), עמ' 41; השווה גם: J. Gray, *The Krt Text in the Literature of Ras Shamra*, Leiden 1955, p. 47.

43 לציון קטע זה בספר דברים כדוגמה של החכמה, ראה: ויינפלד (לעיל, הערה 40), עמ' 272–270.

44 לדיון ולציון מקורות, ראה: פארקר (לעיל, הערה 14), עמ' 172–174; פארקר (לעיל, הערה 8), עמ' 693–700.

45 השווה: D. Marcus, *Jephthah and His Vow*, Lubbock, Texas 1986.
46 אפיזודה זו מובאת כדוגמה של השפעת החכמה בסיפור אצל: וייבריי (לעיל, הערה 21), עמ' 70.

עלילת כרת מאוגרית בראי ספרות החכמה

החכמה מתועדת באחת היצירות האכדיות שנתגלתה בראס שמרה, בתוך טקסט המטיף לקח כדלהלן:

šukun kaspā ša mamīti itti ilī teleqqi
mamīta pilāḥemma pagarka šullim
הפקד את כסף נדרך, ותקבלו חזרה מהאלים;
יִרָא את נדרך, וככה שמור על בריאותך.⁴⁷

אם כן, המלך כרת נטש את עצת החכמה בכך שהזניח את נדרו לאחר שקיבל את הברכות שתמורתן נדר את נדרו בראשונה. למיטב ידיעתנו, מעולם לא נודעה למלך סיבת מחלתו, ואין כל רמז כי התברר לו שהרגיז את האלה ובכך הביא את הפורענות על עצמו.

אישוש להערכתנו ששכחתו של המלך הייתה גמורה בכך שִׁבַּעַת מחלתו מצווה כרת על בתו הנאמנה, תִּתְמַנַּת, 'שמינית', לנדר נדר למענו: 'נדרי, הקריבי כסף; במתנה, זהב לכול' (KTU 1.16 i 44–45).⁴⁸ לא ייתכן שביקש זאת מבתו האהובה מתוך הכרה כלשהי שהוא בעצמו נִדְרָד וְשָׁכַח לשלמו. הרי נאמר בספרות החכמה: 'ככלב שִׁבַּעַת על קָאוּ, כסיל שונה בְּאֵן לְתוֹ' (משלי כו, יא). סביר להניח, שהמלך כלל לא זכר את נדרו והוא נמצא במצב אירוני, כך שאנחנו הקהל מבחינים במצב האמיתי והגיבור אינו רואה כלום. נחזור לעניין זה עוד מעט, לקראת סיום דברינו.

ציינו למעלה, כי כרת עבר עֲבָרָה שנייה פחות בולטת אך לא פחות חמורה. החכמה מלמדת שהאלים מנהיגים את העולם ולאור זאת, מוטב לו לאדם להתחקות על קביעותיהם ולא לנטות מהן ימין ושמאל כדברי המורה למופת, משה רבנו, בדברים ה, כח: 'ושמרתם לעשות כאשר צוה ה' אלהיכם אתכם, לא תסרו ימין ושמאל'. נוסחה דוֹיִטְרוֹנוֹמִיסְטִית זו נובעת ממקור החכמה כפי שמעיד, למשל, הפסוק במשלי ד, כז: 'אל תִּטְּ ימין ושמאל, הִסֵּר רגלך מִרַע'.⁴⁹ כמו כן, מלמדת החכמה שאין להוסיף על דבר האל ואין לגרוע ממנו (השווה קהלת ג, יד).⁵⁰ המלך

47 RS 15.10 על-פי התעתיק והדיון אצל: חנג'יאן (לעיל, הערה 31), עמ' 140–143.
48 גרסה זו מבוססת על בדיקת התצלומים החדשים; ראה מאמרי, קריאות חדשות (לעיל, הערה 7), עמ' 114: *šqr b. [.] ksp / bmgnk . whrs . lkl*.

49 לדוגמות אחרות בספרות הדְּבָרִימִית והדוֹיִטְרוֹנוֹמִיסְטִית, ראה: דברים ב, כז; יז, יא, כ; כח, יד; יהושע א, ז; כג, ו; שמואל א' ו, יב; מלכים ב' כב, ב. השווה: ויינפלד (לעיל, הערה 40), עמ' 339.

50 עצה זו, המובאת פעמיים בספר דברים (ד, ב; יג, א), גם היא נובעת מספרות החכמה; השווה: ויינפלד (לעיל, הערה 40), עמ' 261–265.

כרת משום-מה ראה אל נכון לסטות מהוראותיו של אל ולהוסיף על הוראותיו פעולה נוספת. הוא הפסיק את מסעו לעיר אֲדָם, ביקר במקדשה של אשרה, ונָדַר לה נדר. זו הייתה טעות גורלית. מִכְיוֹן ששכח לשלם את הנדר, חלה המלך אנושות; ומִכְיוֹן שחלה, ניצל בנו הגדול את ההזדמנות לתבוע ממנו את המלכות. וכך קרה, שהמלך שביקש בראשונה יותר מכול בן יורש, נאלץ בסופו של דבר לקללו ולסכל את מזימתו.

מלך חכם היה צריך להבין, כדברי משלי: 'לב אדם יחשב דרכו, וה' יכין צעדו' (טז, ט); 'רבות מחשבות בלב־איש, ועצת ה' היא תקום' (יט, כא).⁵¹ בנו של המלך, יֶצְבָּ, גם לו היה מוטב להבין זאת. מודגש בטקסט שתבע את המלוכה מאביו ביזמת עצמו: 'נפשו הורתה לו' מה לעשות ומה להגיד (KTU 1.16 vi) 26ff.⁵² החכמה ממליצה כי טוב לו לאדם לוותר על תכניותיו הוא ולהתאים אותן לקביעות האלים, כי חיינו והליכות העולם בידיהם, כמו שמצוין באחת מיצירות החכמה שנתגלו באוגרית:

itti dEa uššūrāma uššūrātu
[i]na tem ilīma usqā usqētu
a[wil]ūtu š[a e]pi[šša] rāmanīša lā idū
חוקי העולם נחקקו על-ידי (האל) אָא
מטעם האלים נחרצו הגורלות

האנושות אינה יודעת מה היא עושה (RS 25.130: 19', 21', 25').⁵³

יֶצְבָּ, בנו היהיר של כרת, היה מרוויח גם מתשומת לב מיוחדת למסרים אחרים שנלמדו בבית מדרשם של החכמים. ראשית, מומלץ להסתייג מלהכעיס את המלך, כאמור במשלי כ, ב: 'נַהֵם ככפיר אַימת מלך, מִתְעַבְרוּ חוטא נפשו' (השווה: משלי יט, יב). שנית, אסור לזלזל בהורים. כך מצוין במשלי ל, יז: 'עין תלעג לאב, ותבוז ליקהת אם, יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר' (למה עורבים ונשרים דווקא? בקללה שמקלל המלך כרת את בנו יֶצְבָּ, הוא מזמין את אל־הפורענות חורן לשבור לבנו את הראש. באמנות המצרית מצטייר האל

51 לנושא זה בסיפור יוסף ואחיו, עיין: פון ראד (לעיל, הערה 19), עמ' 297; ובנוגע לסיפורי דוד, עיין: וייבריי (לעיל, הערה 21), עמ' 62–66. יש הקבלות בהוראות המצריות גם כן; למשל, הוראות אמנופסה, יט, שורות 14–17 (למשל: M. Lichtheim, *Ancient Egyptian*; והשווה: W. O. E. *Literature*, vol. II — *The New Kingdom*, Berkeley 1976, p. 157; Oesterley, *The Wisdom of Egypt and the Old Testament*, London 1927, pp. 47–48).

52 השווה: ברנהארט (לעיל, הערה 34), עמ' 224.

53 לדיון ראה: חנגיאן (לעיל, הערה 28), עמ' 182–189.

עלילת כרת מאוגרית בראי ספרות החכמה

הכנעני חורן בצורה של נשר.⁵⁴ אולי ניתן לגלות את רקעו של האיום המובא בספר משלי במסורת הספרותית של הכנענים באלף השני). מכל מקום, בנו של המלך כרת עבר אותה עברה שעבר אביו. בניגוד למאמר המפורסם בספר משלי, 'אל תהי חכם בעיניך' (ג, ז), המלך ובנו ביקשו לבצע תכנית אישית שלא הייתה לפי רצונם של האלים, ובכך הגיעו לידי מצוקה. כיצד יכלו לדעת את רצון האלים? זוהי השאלה הגדולה שהעסיקה את החכמה במזרח הקדום. כך נשאלת השאלה ביצירה הבבלית, 'אהללה לאדון החכמה': 'היכן למד את דרך האל בשר ודם?'⁵⁵ וכך בשירה על החכמה שבספר איוב, פרק כח:

והחכמה מאין תבוא ואי זה מקום בינה?
ונעלמה מעיני כל-חי ומעוף השמים נסתרה ...
אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה (פסוק כ-כא, כג).

אילו נענש המלך כרת על עברה שהבחין בה לאחר המעשה, היה סיפורו משמש דוגמה למה שיקרה את האדם הטוב בשעה שישכח את חכמתו ויחטא. אבל, אם לעולם נעלם מן המלך כרת מקור סבלו, עולה כי מצבו דומה לזה של הצדיק הסובל איוב יותר ממה שחשבנו.⁵⁶ אם כן, יש גם לעלילת כרת חלק ניכר בספרות החכמה הקדומה.

54 U. Rütterswörden, 'Horon', *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, : השוואה (K. van der Toorn & al. [eds.]), Leiden 1995, col. 807

55 הופמן, (לעיל, הערה 32), עמ' 101, שורה 38.

56 J. C. de Moor, 'The Crisis of Polytheism in Late Bronze Ugarit', in: *Crisis and Perspectives*, A. S. van der Woude (ed.), Oudtestamentische Studiën, XXIV (1986), pp. 1-20, esp. pp. 14-16